

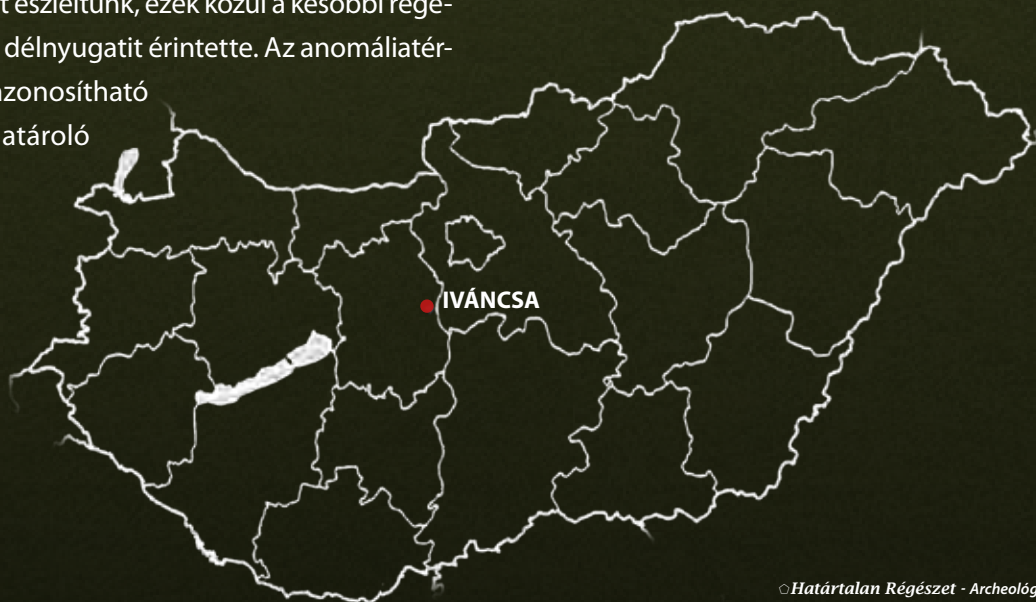
◊ Szigeti Judit
◊ Buránszki Nóra
◊ Kiss Alexandra
◊ Pomázi-Horváth Viktória
◊ Rózsa Zoltán

52

Egy Árpád-kori „szálláshely” régészeti kutatása

2021 tavaszán egy kiemelt nagyberuházás előtti, többfázisú régészeti lelőhely kutatását végeztük Ivánca (Fejér megye) határában. A munkálatok első eleme a régészeti geofizikai felmérés volt, melyhez egy 16 csatornás SENSYS magnetómetert használtunk [lásd keretes írás!]. A mintegy 150 hektáros terület magnetómeteres vizsgálata során a különböző régészeti jelenségek azonosítása mellett lehetőségünk volt településszerkezeti megfigyelésekre is. A felmérés igazolta a korábbi terepbejárások eredményeit, a terület déli részén két helyszínen is településre utaló jelenségeket észleltünk, ezek közül a későbbi régészeti feltárás a délnyugatiit érintette. Az anomáliatérképen itt jól azonosítható a települést határoló

kb. 150×150 méter alapterületű, északkelet–délnyugati irányú árokrendszer és ezen belül a különböző régészeti telepjelenségeket (házhelyek, gödrök stb.) jelző anomáliák. A települést övező árokrendszer északkeleti részén, valamint a településtől délkeletre több 20–30 méteres oldalhosszúságú, egymástól kb. 100 méter távolságra elhelyezkedő, téglalap alaprajzú árokrendszer figyelhető meg, melyek a korábbi kutatások analógiái alapján Árpád-kori karámokként azonosíthatóak.

Egy Árpád-kori „szálláshely” régészeti kutatása

A régészeti geofizika eszközeit három fő csoportba sorolhatjuk: geomágneses (vagy magnetométeres) eszközök, elektromos mérési módszert alkalmazó eszközök és földradarok. Általában elmondható, hogy nincs olyan régészeti geofizikai módszer, amely valamennyi talajtípusra vagy jelenségtípusra alkalmazható lenne, így a kutatások megkezdése előtt fontos meghatározni, hogy az adott területen mit, milyen mélységben vagy esetleg milyen környezetben keresünk. A fenti módszerek közül például épített örökségi elemek (falak, padlók, pincék stb.) kutatására és/vagy városias környezetben inkább a földradart vagy az elektromos mérést alkalmazzuk, míg az elpusztult települések vizsgálatára a magnetométeres módszer a legalkalmasabb. A magnetométeres mérés során a Föld mágneses terében megfigyelhető lokális rendellenességeket (természetes vagy mesterséges eredetű jelenségeket) térképezzük fel. Ennek eredményességét alapvetően két szempont befolyásolja: egyrészt a keresett jelenség (régészeti objektum) mágneses tulajdonságainak el kell térniük környezetüktől, másrészt pedig e környezet mágneses tulajdonságainak közel homogénnek kell lennie. A fentiek fényében, ezen módszer a telepobjektumok (gödrök, árkok, földbe mélyített épületek, kemencék, tűzhelyek) jelenség (anomália) szintű észlelésére és a lelőhely lehatárolására alkalmas. Szerencsés esetben, mint a fenti példán is láthatjuk, a településszerkezeti összefüggések is kirajzolódhatnak a mérés eredményeként.

A régészeti geofizikai kutatás eredményeire támaszkodva a próbafeltárással 201 kutatóárkot húztunk a beruházás közel 100 hektáros területén. A szondákban jelentkező, majd feltárt régészeti objektumok jellegét és leletanyagát megismerve már előzetes rálátásunk volt a területen mutatkozó települési struktúra koráról és kiterjedéséről.

A szerencsés véletlenek és a múzeumbarát fémkeresős kollégáknak köszönhetően az egyik földbe mélyített ház betöltésében talált II. Géza (ur. 1141–1162) ezüstdenár a települést viszonylagos pontossággal keltezte a 12. század közepére. A próbafeltárást teljes felületű feltárás követte a székesfehérvári Szent István Király Múzeummal szoros együttműködésben. A telepen – mely sejtésünk szerint egy állattartással foglalkozó közösség rövid ideig használt kis szálláshelye lehetett – 19 házat, közel dupla ennyi, a lakóépületekhez tartozó, szabadon álló kemencét, számos egyéb települési objektumot és egy bonyolult, de mindenképp a telep életéhez köthető árokrendszert tártunk fel. A telep közepén egy természetes mélyedésben 12 elkészült, és feltehetően használt, illetve már az építéskor beomlott kutat tártunk fel. (A település közvetlen környezetében nem található forrás, illetve nagyobb élővíz, ami indokoltá tette a kutak nagyobb számban történő létesítését.)

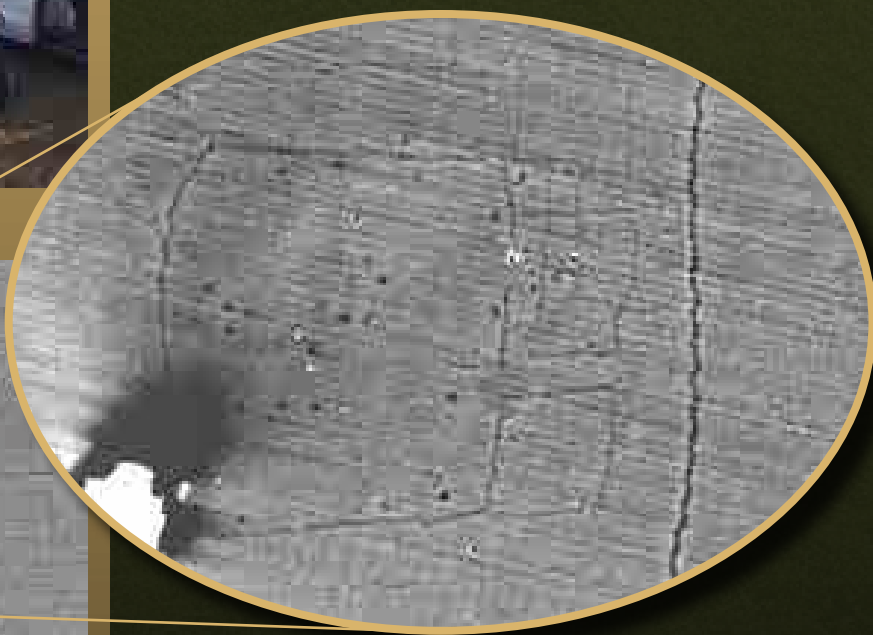
53

Magnetométer

A magnetométeres felmérés eredménye

Egy Árpád-kori „szálláshely” régészeti kutatása

54

A vízellátást szolgáló struktúrák nagyságuk és formájuk alapján három csoportot alkottak a településen. Nagyobb részük 2-3 méter átmérőjű, kelek vagy ovális alapú, függőleges falú volt, mélységük meghaladta a 2,5-3 métert. Kisebb számban találtunk nagy méretű, 4-5 méteres mélységet elérő kutakat, valamint egy téglalap alakban lemélyített, lépcsős oldalfalú objektumot is. Épített belső szerkezetet, kútbélés maradványait sajnos nem sikerült megfigyelnünk.

A kutakból előkerülő használati tárgyak hasznos adalékul szolgálhatnak a település történetéhez. Az iváncsai szálláshely esetében csekély mennyiségű leletanyag, mindössze néhány állatcsont, edénytöredék, kő, illetve egy kutya csontváza került elő belőlük, ami a kutak rendszeresen történő kitakarítására, karbantartására is utalhat, míg az egyik kút alján található konyhai hulladékkal kevert, átégett vastag réteg arra enged következtetni, hogy a kutat használaton kívül helyezését követően szándékosan kezdték el feltölteni/betemetni.

A feltárás során előkerült Árpád-kori szállás objektumai és a belőlük előkerült leletek titkaikat csak megfelelő „vallatás” során fogják számunkra felfedni, és „üzeneteiket” is csak így tudjuk majd megérteni. A településen előkerült nagyszámú kút, még ha nem is egyszerre lehetett használatban – a marha tartásával, és mindinkább annak kereskedelmével lehet kapcsolatban. Ez az egykori limes-út maradékain, a Csepel-szigetre vezető rév közelsége okán egyáltalán nem meglepő, miként az sem, hogy a több mint fél évezreddel későbbi első katonai felmérés térképlapjai is ábrázolnak úgynevezett csordakutakat a területen.

Kút metszete

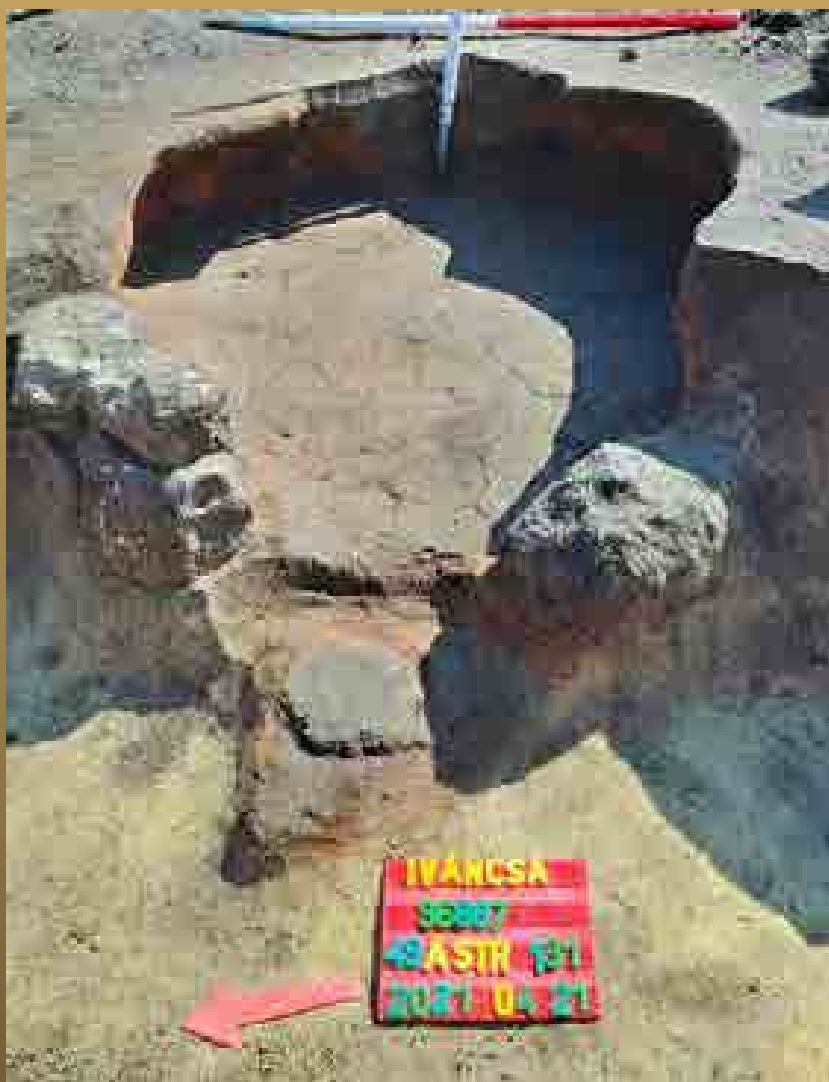
A kibontott kút

Kutyaváz az egyik kibontott objektumban

Félig földbe mélyített veremház kemencével és oszlophelyekkel

Részben kővel kirakott kemence vastag sütőfelülettel (platinával)

A klasszikus, félig földbe mélyített veremházak kettős gyűrűben vették körül a lelőhelyen a kutakat, azoktól tisztas távolságban megépítve. Kemencéjük általában a délkeleti sarokban helyezkedett el, szemközt velük a kürtővel, ami a füst elvezetését segítette. A kemencék sütőfelületét többször is megújították nagy örömmünkre, hiszen az ehhez felhasznált cseréptöredékek segítségével ezek építésének idejét is pontosabban meg tudjuk határozni. Az esetek felénél az építés korából származó, a háztartás készletéből kiemelt kerámiaedények összetörött darbjait használták alapozásként, a hőtartóképesség növelése érdekében. A házakhoz egy, illetve két, szabadon álló külső kemence tartozott, ahol a főzést az időjárástól függetlenül is véghezvették. Ezeket a külső kemencéket az esetek felében a telepet kerítő árokban alakították ki, megkímélve építőiket a nagyobb földmunkától.

Az agyagból épített kemencék hátsó falát kissé bevájták a lakógödör falába, szájukat pedig kövekkel rakták ki, melyeket a környéken található, még a telep korában romos állapotban álló római villagazdaság vagy település épületeiből hordhattak ide. A római kori építőanyagok (kövek, tegulák [tetőcseréptípus – a szerk.]) másodlagos felhasználása az Árpád-korban is megszokott jelenségnek számított. A kövek illesztéséhez kötőanyagként ugyanazt az agyagot használták mellyel a kemencét felépítették. A kövek némelyike faragott volt, melyek díszítését kihasználva a kemence száját is különlegessé tették.

56

Leletek Iváncsáról (kerámiatöredékek, vaskés, vas ajtóforgó)

A telepet közvetlenül kerítő árokrendszerben meglehetősen nagy mennyiségű leletanyag került napvilágra, melyek kerámiatöredékek, állatsontok, fémtöredékek vagy malomkövek darabjai voltak. A lelőhely északkeleti részén kirajzolódó összetett árokrendszer valószínűleg az állatok tartására szolgáló karámként funkcionált. A telep körül kettős árokrendszer húzódott, melynek külső gyűrűjét megkutatva keltező leletanyagot már nem találtunk.

Három, egymás melletti ház omladékában, illetve azok padlószintjébe ástott gödreiben nagyobb mennyiségű salakot, égésnyomokat, vasdarabokat, félkész tárgyakat találtunk, melyek a falusi kovácsműhelyek jellegzetes régészeti emlékei közé tartoznak. A tűz- és balesetveszéllyel járó kézművesség képviselői minden bizonnyal a lakóházaktól távolabb űzték mesterségüket, elkerülve a pusztítás legkisebb kockázatát is. A feltárás során hat területen figyeltünk meg olyan cölöpszerkezetes épületre utaló nyomokat, melyeket akár nagy méretű, földfelszíni, jól szellőző műhelyeknek is meghatározhatunk. Ezek az épületek az átégett, vasas betöltésű házak közelében, de nagyobb üres területeken helyezkedtek el, ami egyidejű használatukra utal (az objektumokat nem bolygatta későbbi jelenség). Elképzelhető, hogy a vas megmunkálása ezekben az épületekben történt meg, s a folyamathoz felhasználták a három földbe mélyített épület kemencéit. A munka végeztével a mesterek a műhelyhulladékot összegyűjtötték, majd a házak belsejébe öntötték. Az Árpád-kori Magyar Királyság területén több helyszínről is ismert hasonló jellegű, kovácsműhelynek meghatározott épületjelenség. A lakóházakkal megegyező kialakítású, négyzetes alaprajzú, félig földbe mélyített épületek a vasfeldolgozás színhelyei is lehettek, a padlószintjükbe beásott, erősen átégett falú gödrökben vassalak, amorf vasdarabok, vasreszelék utal az egykori funkcióra. Ipari tevékenység folyhatott még egy további épületben is, amit specifikus leletanyag hiányában inkább csak az építmény kisebb mérete és a padlószintjébe beásott munkagödrök magas száma jelez.

Faragott kőtöredék

Az Árpád-kori Iváncsán működő kovácsok a falusi élethez szükséges alapvető tárgyak, eszközök készítését végezhatték. Legfontosabb (és a feltáráson legnagyobb számban előkerült) termékük a vasból kovácsolt, keskeny nyél-tüskével ellátott kés volt, melyet többfunkciós eszközként használt a korabeli ember. Szinte mindegyik ház omladékában találtunk vaskést, ami mutatja azok fontosságát, de egyben „fogyóeszköz” mivoltát is, hiszen a települést elhagyó lakosság nem vitte magával ezeket a tárgyakat. A kés elkészítése az egyszerűbb feladatok közé tartozott, így az új helyen letelepült közösség tagjai hamarosan új darabokhoz juthattak a kovácsmesterek munkája révén. A kések mellett félkész termékek (olló, ajtóforgó pipa), kisebb vasdarabok is előkerültek, melyek legnagyobb részéről csak a restaurálás után dönthető majd el, hogy milyen tárgyhoz is tartozhattak. Összességében az Iváncsán előkerült vasleletek száma nem kiemelkedő, amit a lakosság rövid itt-tartózkodásával magyarázhatunk. A komolyabb értékkel bíró vastárgyakat, mezőgazdasági eszközöket, szerszámokat az emberek minden bizonnyal magukkal vitték következő szálláshelyükre.

Fontosnak éreztük, hogy a lelőhelyről, valamint az előkerült leletanyagról még a restaurálás, s így a leletek végső feldolgozása előtt hírt adjunk, s, hogy felhívjuk a figyelmet annak egyedi voltára. Az már a feldolgozás kezdeti stádiumában is látható, hogy a feltárt szállást a 12. században lakták. Ismerve a történelmi és földrajzi viszonyokat, talán nem járunk messze a valóságtól, ha a szállás egykori lakosai között részben vagy egészben a 12. század elején a régióba beköltöző besenyőket sejtjük, erre akár a szomszédos – ma is létező – Besnyő falu neve is utalhat.

Czibulka Dániel légifotója az iváncsai telepről néhány bemutatott objektumtípussal

